

lavene med tiden kom til at sidde i sadelen). Det kan i denne forbindelse anføres, at ogsaa tallet paa indfødte Aarhusmestre i samme periode viser svagt nedadgaaende tendens. Man stiller sig ogsaa skeptisk, naar forf. i Stigningen fra 9, 7, 10 nytilkomne landsbyfødte mestre i tiaarene 1761—80 til 17 i tiaaret 1791—1800 udelukkende ser en følge af stavnsbaandets ophævelse, da samtidig tallene for mestre fra Aarhus, andre danske købstæder og Tyskland—Schweiz viser stærk stigning i det nævnte tiaar. 1800—20 synker derpaa tallet paa mestre fra landet til et lavpunkt (8 + 5) for hele perioden 1681—1820. Krigen 1807—14! siger dr. Søgaard. Men samtidig stiger det samlede mestertal voldsomt; der var altsaa aabenbart i det meste af dette tyveaar gode konjunkturer for haandværket, egnede til at lokke ogsaa landboer til dette.

Adskillige andre af de fortolkninger, som ledsager bogens statistiske opstillinger, giver større eller mindre anledning til kritik. Men lad dette være nok.

Doktor disputatsen om Aarhuslavene er ikke et fejlfrit mesterstykke. Men den er, trods alle ufuldkommenheder, et arbejde af en alvorligt og selvstændigt arbejdende ung forsker, og den bringer en række resultater, som ingen, der fremtidig vil beskæftige sig med dansk lavshistorie, kan komme uden om.

C. O. Bøggild Andersen.

Sven Dahl: Torna och Bara. Studier i Skånes Bebyggelse- og Näringsgeografi före 1860. (Meddelanden från Lunds Universitetets geografiska Institution, Avhandlingar VI) (Lund 1942).

I Sverige har Kulturgeograferne i stigende Udstrækning taget historiske Problemer op til Drøftelse. Ikke mindst Skaanes Historie har nydt godt heraf. Siden Åke Campbells Bog »Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet« kom i 1928, er der fremkommet en lang Række mindre Afhandlinger om Skaanes Historie og Kulturgeografi. Foruden Campbell har især G. Nordholm og Sven Dahl medvirket hertil. Denne sidste har nu givet et nyt, stort Bidrag til disse Studier.

Dahl har i dette Arbejde sat sig den Opgave at undersøge de vigtigste kulturgeografiske Spørgsmaal i 2 skaanske Herreder i ældre Tid. De to Herreder, hvormed Undersøgelsen koncentrerer sig, er Torna og Bara Herreder, beliggende i Vestskaane og strækkende sig fra Øresundskysten — omtrent paa Højde med København — ind i Landet. Øst for de to Herreder ligger Färs Herred, hvoraf 3 Sogne er medinddraget. Hvis Forfatteren havde be-

grænset sine Undersøgelser udelukkende til dette snævre Omraade, vilde danske Læsere vel have fundet Opgaven for speciel; men Dahl har da ogsaa udvidet Omraadet, hvor det har været overkommeligt for ham, saaledes at det paa mange Punkter omfatter hele Skaane; dette giver Bogen større Perspektiv og Betydning.

Dahl skildrer Bebyggelsen og Næringslivet i ældre Tid i Forhold til de geografiske Betingelser. Visse Sider som Vejenes Udvikling og Skovenes Udbredelse behandler han derimod kun i Forbigaaende. Bogen falder i to Halvdele. I den første skildres det gamle Kulturlandskab, som det fandtes helt op til o. 1750, i anden Halvdel det Landskab, der var ændret ved Udskiftningen og Udflytningen. Fremstillingen føres ned til o. 1860, da Anlægget af Jærnbaner m. m. paa ny ændrer Landskabsbilledet.

Hovedvægten er lagt paa Skildringen af det gamle Kulturlandskab, og dansk historisk Forskning kan kun glæde sig herover. At Skaane fra 1660 kom under svensk Administration betød naturligvis ingen eller ringe Ændring i Jordens Udnyttelse. Den fra Dansketiden bestaaende Bosættelse, Dyrkningsmetode m. m. bevarede; men den ændrede Administration bevirkede, at der nedfældedes Kildemateriale, der var forskelligt fra det, vi kender herhjemme for Tiden efter 1660. Der bliver herved en Mulighed for at se Fænomener, der nøje svarer til danske, i ny Belysning. Særlig maa det fremhæves, at der i Sverige findes et rigt Kortmateriale fra Tiden med det gamle Landsbyfællesskab; dette Materiale har Dahl i stor Udstrækning benyttet.

Geografisk omfatter Torna og Bara Herreder to Sletteomraader, i Vest Lund-Landskrona Sletten, i Øst Vomb Sletten. Lundsletten var leret og stenfattig; her fandtes Skaanes bedste Agerjord. Vomb Sletten var mindre frugtbar, Agerbruget blev her mere ekstensivt; Høhøsten spillede en større Rolle; Skoven var her heller ikke helt udryddet som paa Lund Sletten. Inden for det særligt undersøgte Omraade fandtes dog ogsaa stenede og mere ufrugtbare Partier, saaledes en Del af Romeleaaen. Her var Bebyggelsen spredt, og de smaa Landsbyer havde store Overdrev. Endnu omkr. 1650 var disse Omraader skovrige.

Forfatterens Undersøgelser over Bebyggelsesforholdene omfatter hele Skaane. Det fastslaas, at i Skaane var Landsbybebyggelsen fremherskende. 86 % af Bøndergaardene laa i Landsbyer. Den vigtigste Aarsag til den forskellige Bebyggelse maa søges i Jordbundsforholdene. De tættest bebyggede skaanske Egne var Lund-Landskrona Sletten, Skaanes sydvestlige Herreder (Oxie, Skytts og Vemmenhøgs) og sydøstlige Omraader (Ingelstads og

Järrestads Herreder). De tyndestbebyggede Egne fandtes i Nord-skaane (Nr. Asbo og Göingeherreder).

I de frugtbareste Distrikter laa Gaardene i Landsbyer, mens den spredte Bebyggelse fandtes i Egne med ugunstige Jordbundsforhold. Saaledes var Forholdene ogsaa i Danmark. Dahl mener dog, at Svend Aakjær er gaaet for vidt, naar han hævder, at overalt i Landet, hvor Naturen tillader Sambosættelse, dér har man Landsbyerne. Dahl opstiller som en Arbejdshypotese, at den Mulighed ikke kan udelukkes, at adskillige Egne med spredt Bebyggelse er blevet koloniseret i Tider, da de sociale Forudsætninger ikke var de samme som paa Landsbyernes Tilblivelsestid. Der er Egne i Skaane, som — efter Dahls Skøn — ikke savner Forudsætninger for Landsbybebyggelse, og dog har spredt Bebyggelse. Stærkt kuperet Terræn har ogsaa lagt Hindringer i Vejen for Opdyrkningen af større samlede Opraader og dermed ogsaa for Landsbyernes Opkomst og Udvikling.

Gennemsnittet af Gaarde pr. By var i hele Skaane 10,0 %, varierende i de forskellige Egne fra 20,7 til 3,5. Gaardantallet var imidlertid ikke direkte proportionalt med Jordens Kvalitet. Inden for de frugtbare Omraader træffer man de fleste store Byer paa den lettere, sandede Jord (Kristiansstad Sletten). Paa Lerjorden ligger Landsbyerne derimod tættere, men er gennemgaaende mindre.

Forfatteren har tidligere i en Afhandling i »Namn och Bygd« 1942 undersøgt de skaanske Stednavne ud fra et statistisk og geografisk Synspunkt; hans Resultater indgaar i den her omtalte Bog og er sammenfattede i et Kort og nogle meget værdifulde Tabeller; det er umuligt at referere disse i Enkeltheder, men i store Træk naar han til følgende Resultater: De 6 Stednavnetyper paa -by, -sted, -høj, -lev, -inge og -løse maa — som ogsaa tidligere antaget — være ældst. Navnene paa -rød og -holt er derimod yngst. Torpnavnene, som er langt talrigere end nogen anden Navnetype, er gennemgaaende noget ældre end -rød og -holt Byerne, men paa den anden Side afgjort yngre end de 6 ældste Navnetyper.

Geografisk fordeles de forskellige Navnetyper saaledes, at de 6 gamle Typer er stærkt fremherskende inden for Omraader med store Landsbyer. Torpbyerne er meget talrige i de fleste skaanske Landskaber; de er af højst forskellig Størrelse, men dog overalt gennemgaaende mindre end Landsbyerne af de ældste Typer. Af Enkelt- og Dobbeltgaardene havde godt en Tredjedel Torpnavne. Navne paa -holt og -rød savnes praktisk talt helt paa Kristiansstad Sletten og den sydvestskaanske Slette; de domi-

nerer derimod i nordskaanske Omraader. Den centrale Del af Kristiansstad Sletten maa have været fuldt bebygget, inden Torpbyerne dannedes; derfor savnes disse. Paa Lund-Landskrona Sletten var Forholdene noget lignende; men der var dog her ubebyggede Omraader, der fyldtes med Torpbyer. Ängelholm Sletten havde endnu større Lakuner, men ogsaa disse fyldtes, da Torperne grundlagdes. Dette var derimod ikke Tilfældet i Størstedelen af Luggude Herred og Nordøstskaane.

Det er meget vanskeligt tidsmæssigt at fastlægge de forskellige Afsnit i Bebyggelseshistorien; men det kan dog siges, at Torpbyerne maa have været meget talrige paa det Tidspunkt, da Sogneinddelingen gennemførtes, vel i Slutningen af 1000-Tallet. Mange af Torpbyerne blev nemlig Kirkebyer. De ældste af Torpbyerne maa efter Dahls Mening have eksisteret allerede i 8- og 900-Tallet.

Landsbyernes Beliggenhed og Gaardenes Anbringelse i Landsbyerne var — siger Dahl — paavirket af 4 Faktorer, nemlig Behovet for Vand, Nødvendigheden af nær Tilknytning mellem Gaardene og veldrænet Mark, der kunde anvendes til Toftagre, Hegningsproblemet og Ønsket om at bo sammen.

I Afsnittet om Sognene og Kirkerne fremhæves det, at en Landsby meget vel kunde være delt mellem 2 Sogne. Ved 1600-Tallets Midte var dette Tilfældet i o. 30 skaanske Sogne; ofte har en saadan Deling vel Forbindelse med Ejendomsforhold. Iagttagelsen er interessant; Sognet var jo i sin Oprindelse en økonomisk Organisation, der havde som Opgave at underholde Præst og Kirke. Det omfattede derfor et vist Antal Tiendegivere og ikke et bestemt geografisk Omraade.

Kapitlerne om Hovedgaardene og Landsbyernes Agerskifter lider under, at Dahl her har begrænset sine Undersøgelser til de to Herreder. Om Hovedgaardene siges ikke meget af Interesse, bedst er Iagttagelsen af Herregaardenes Betydning for Tilblivelsen af saavel Gadehuse i Landsbyerne som Huse i spredt Bebyggelse. Mere interessant er Kapitlet om Agerskiftet. Om Bolskiftet siges adskillige træffende Bemærkninger. Fx. at det ikke altid er let at afgøre, om man staar over for Bolskifte. Er en eller flere Gaarde i en Landsby blevet delt, og de dertilhørende Agre i Marken ligeledes kløvede, bliver de nye Gaarde Naboer overalt i Vangene; men det vil dog være forkert at betegne dette som Bolskifte. Om den i Litteraturen ogsaa herhjemme saa hyppigt citerede Regel: »Toft er Agers Moder«, siger Dahl, at det er usandsynligt, at den i Skaane er kommet til Anvendelse ud over Undtagelsestilfælde. Gaardenes indbyrdes Toftebredder har saaledes

ikke i Almindelighed været en fast Maalestok for Gaardenes Del i Agerjorden; derimod har Bolinddelingen ofte en tydelig Forbindelse med Gaardenes Beliggenhed ved Landsbygaden.

Det er umuligt at fastslaa, hvor langt ned i Tiden man i Landsbyerne har været klar over, at der i de paagældende Landsbyer fandtes Bolskifte.

Ofte har man herhjemme været tilbøjelig til ud fra 1600- og 1700-Tallets Oplysninger om Markforhold at fantasere sig tilbage til Landskabslovenes Tid, ja endnu længere tilbage. Dahl er klar over, at Ændringer udmærket kan være sket i de mellemliggende Aarhundreder; han advarer imod ud fra Bolantallet i en By at slutte sig til, hvor stor Byen var, da Bolinddelingen gennemførtes o. 1000. Om Ornum siger han, at det, der paa Kortene fremtræder som Ornum, kan stamme fra forskellig Tid og være opstaaet paa forskellig Maade.

Da Bolinddelingen tabte sin skattetekniske Betydning, kunde Solskiftet vinde frem. Det viser sig, at det Princip, at Agrenes Rækkefølge i Vangene var den samme som Gaardenes rundt om Landsbygaden, i Skaane kun i visse Byer er fulgt strengt. I nogle Byer var Ordningen en helt anden, fx. kan Agrene være fordelt efter Gaardens administrative Nummer (Hemmansnummer), saaledes at der begyndtes med Nr. 1. Sandsynligvis er Solskiftet i Landsbyer med saadan Ordning blevet gennemført, efter at Hemmansnumrene var indført i 1686. I flere andre Byer er der Grund til at tro, at Solskiftet først er indført, da Kort over de paagældende Landsbyer blev optaget.

Desværre — men meget forstaaeligt — er Undersøgelserne over Agerskiftet overvejende begrænset til Torna og Bara Herreder; det var nok værd at vide noget om de tilsvarende Forhold i det øvrige Skaane. I Torna H. var over $\frac{2}{3}$ af de kendte Agerskifter Bolskifter; i Bara H. var derimod mere end $\frac{1}{2}$ Solskifter. Forfatteren mener, at Forklaringen herpaa maa søges i, at 1600-Tallets Krige skabte flere helt øde Gaarde i Bara H. end i Torna H.; da de hærgede Gaarde igen skulde i Drift, har man ændret Agerskiftet til Solskifte.

Afsnittet om Næringslivet optager Størstedelen af Bogen. Trevangsbruget var fremherskende i Skaanes bedst opdyrkede Egne. Den normale Rotation var Byg, Rug og Brak. Grunden til, at Byggen fulgte efter Brakken var, at Kvæget saa kunde græsse længere paa Brakmarken om Efteraaret. I Undtagelses-tilfælde kunde en Trevangslandsbys Marker faa en Udstrækning af henimod 10 km²; men det halve var dog Normalen.

I de mindre frugtbare Sletteegne fandtes et Tovangsskifte;

her laa Halvdelen af det dyrkede Areal brak. I Skovegne besaaedes det dyrkede Areal hvert Aar; her behøvede man ikke Brakmarken til Græsning, da Fællederne var store nok dertil. Kvægholdet var her tillige større end i det øvrige Skaane; det gav bedre Muligheder for Gødskning.

Dahl har undersøgt, hvilke Afgrøder, der var de almindeligste. Det var paa de frugtbare Jorder Byggen, paa Sandjorderne derimod Rugen. Havrejorden udgjorde en ikke uvæsentlig Del af det dyrkede Areal; den bestod af de Jorder, der laa fjernest fra Landsbyens Kærne, og som man derfor ikke ofrede Gødning paa, og af Jorder, der var for tunge eller mindre godt dræned.

Om Foldudbyttet synes man heller ikke i Skaane at have sikre Oplysninger for den ældre Tids Vedkommende. Dahl mener, at det paa Bøndergaardenes Marker har været 3—4; men hans Slutninger hviler ikke paa noget solidt Fundament.

Landsbymarken udvidedes, hvor der var Muligheder derfor. En stadig Opdyrkning fandt Sted. Enge forvandlede til Ager; Jord fra Fælleden toges ind til Dyrkning. Ingen Fællede har vel op igennem 1700-Tallet undgaaet at blive formindsket ved Indtagelse af Jord.

I Husdyrholdet er det mest karakteristiske det store Antal Trækdyr. Hestene var paa denne Tid flere i Tal end Okserne. I Aarene 1671—1746 fandt der en Forbedring Sted i Husdyrholdet. Køholdet pr. Gaard var mindre end Hesteholdet. Lejekvæg var meget udbredt. 1671 var 7 % af Okserne, 10 % af Køerne og 12 % af Faarene i Bara H. lejede. Dette Fænomen forekom naturligvis især paa de daarligst stillede Gaarde.

Hovedgaardenes Jordbrug dreves efter samme Linjer som Landsbyernes. Trevangsbruget var det almindeligste. Engene spillede dog her en større Rolle end i Bondebruget; det hænger nok sammen med Opstaldningen af Øksne, der var af stor Betydning for Hovedgaardene. Jorden dreves overvejende ved Hoveri. Dahl giver enkelte interessante Detaljer herfra; men om Hoveriets Størrelse i ældre Tid har han ikke kunnet finde andet end spredte Opgivelser. Kildematerialet synes ikke i Skaane at være bedre end herhjemme, hvad dette Punkt angaar.

I Aarhundredet 1750—1850 skete der i Skaane — ligesom her i Landet — gennemgribende Ændringer i Landsbyernes Struktur og Landsbybefolkningens hele Liv. Jordbruget blev nu ganske anderledes intensivt, end det tidligere havde været. En meget stor Betydning herfor har Landsbyernes Udskiftning og Udflytningen fra dem haft. Dahl hævder, at Udskiftningen i Skaane gennemførtes med en for de fleste europæiske Lande sikkert enestaaende

Grundighed og Konsekvens. Ikke engang i Danmark skal Udskiftningen være gennemført saa godt.

I Skaane møder man naturligvis ogsaa Bondekonservatismen, Uviljen mod Ændringer. Anstrengelserne for Udskiftning førte i Løbet af 1700-Tallet ikke vidt. Fra 1783 kunde den enkelte Bonde forlange sin Gaard udskiftet; det skete i en Del Tilfælde; men de tilbageblevne Bønder opretholdt Landsbyfællesskabet. Udflytterne fik oftest den fjernest beliggende og daarligste Jord, hvilket ikke skulde animere til Efterfølgelse. Erfaringer blev dog indvundet ved disse spredte Udbrud fra Landsbyen og udnyttedes i Udskiftningsloven af 1803; det blev denne, der gav Stødet til, at Størstedelen af det undersøgte Omraade udskiftedes.

Udskiftningen gav Spillerum for det personlige Initiativ, og det mærkedes snart i Udnyttelsen af det dyrkede Areal. Omkring 1800 var 90 % af dette tilsaaet med Rug, Byg og Havre. Allerede 1820 var der sket en stærk Forskydning heri, og i 1866 var kun 60 % tilsaaet med de nævnte Kornsorter. For Havren medførte de ændrede Forhold, at den vandt Indpas i Egne, hvor den ikke tidligere havde været dyrket. Hveden — og naturligvis ogsaa Kartofflen — vinder Terræn; men den vigtigste Nyhed var dog, at Kløveren blev et fast Led i Afgrødernes Vekslen. Derved skabtes Betingelsen for udvidet Kvægavl, hvilket igen gav øget Gødningsmængde. Endnu 1805 var Trækdyrene i Skaanes bedste Agerbrugsegne meget talrigere end Køerne, talrige Steder 4 Gange saa mange. 1866 var Trækdyrene i de samme Egne kun i ubetydelig Overvægt over Køerne, og for Skaane som Helhed var disse sidste nu afgjort i Flertal.

Ogsaa Befolkningens Udvikling i de to Herreder gennemgaar Dahl. Særlig interessant er det at se, hvorledes Udskiftningen har til Følge, at Befolkningen i Landsognene øges stærkt i Tiden 1801—25; de nyudskiftede Landbrug skabte et stort Behov for Arbejdskraft, og Gaarddelinger var hyppige. (I Tiden 1776—1800 havde der i visse Sogne været Tilbagegang i Folkemængden). I Aarene 1826—50 synes Bøndergaardernes Behov at være mættet, og den stærkeste Befolkningstilgang finder nu Sted paa og ved Herregaardene. Dahls Undersøgelser paa dette Felt omfatter kun et mindre Antal Landsogne; det vil blive spændende at se, om de vundne Resultater vil kunne opretholdes for større Omraader; men Sandsynligheden taler unægtelig herfor.

Der vil af Dahls Bog kunne uddrages meget andet af Interesse end det her refererede. Bogen er nøgtern og god at faa Forstand af. Naar med Tiden de samme Spørgsmaal herhjemme tages op

til Behandling, vil Dahls Maade at undersøge Problemerne paa utvivlsomt i mangt og meget blive forbilledlig.

Man glæder sig over Forfatterens Kendskab til dansk historisk Litteratur og dansk Sprog. Der synes ikke at være mange Fejltagelser; en enkelt (S. 80) bør maaske paatales. Det er usandsynligt, at Kirkestuf skal være *Præstegaardsjord*, som ligger uden for det almindelige Agerskifte. Kirkestuf er naturligvis Jord, der hører *Sognekirken* til, hvad Kalkar da ogsaa har. Den Slags Smaating er imidlertid ligegyldige. Enhver, der er interesseret i danske Foreteelser, der svarer til dem, Sv. Dahl har behandlet, vil med Udbytte gennemlæse hans Afhandling.

C. Rise Hansen.

Troels G. Jørgensen: Bidrag til Højesterets Historie (1939).

Højesteretspræsident, Dr. juris Troels Jørgensen kan efterhaanden se tilbage paa en temmelig omfattende historisk Forfattervirksomhed. Denne har især samlet sig om to Emner: Anders Sandøe Ørstedes Personlighed og Indsats som Videnskabsmand og Embedsmand og Højesterets Historie. Den sidste har han tidligere beskæftiget sig med i sit Skrift »Danmark-Norges Højesteret 1790—1814«, der i sin Tid blev anmeldt her i Tidsskriftet af Johannes Steenstrup (10. Rk. I, 347—49). Han fortsatte i dette Skrift Sophus Vedels Værk om Højesterets Historie i Enevældens ældre Periode, og i det Arbejde, som her skal omtales, en Samling til Dels allerede offentliggjorte Afhandlinger med Fællestitlen »Bidrag til Højesterets Historie«, fører han Skildringen endnu videre ned mod Nutiden, dog ikke i Form af en sammenhængende historisk Fremstilling, men gennem Behandling af forskellige betydningsfulde Episoder i Højesterets Liv og forskellige vigtige Sider ved dens Virksomhed i nyere Tid. Kun Afhandlingen »Højesterets Justitiarier 1674—1919« (S. 17—85), der indeholder et kort Rids af hele Udviklingen i den nævnte Periode, knyttet til en Omtale af de enkelte Justitiarier, falder udenfor den angivne Ramme baade ved Emnets mere almindelige Karakter og ved at gribe tilbage til det 17. og 18. Aarhundrede.

Om nogle af Afhandlingerne maa det siges, at de vel i Øjeblikket mere har Bud til Jurister end til Historikere, selv om de kan have Betydning for dem, der i Fremtiden vil beskæftige sig med vor Tids Retshistorie, ved den kyndige og paa et Førstehaandskendskab hvilende Redegørelse for Højesterets Stilling til en Række Spørgsmaal, som har været fremme i de senere Aar, eller